

BANKLARDA ICHKI NAZORAT SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Boyev Bekzodjon Jo'raxon o'g'li
Olqarova Zarina Nosir qizi
Toshkent Moliya Instituti talabasi

Har qanday davlat iqtisodiyoti tayanadigan asosiy ustunlardan biri – barqaror bank tizimi hisoblanadi. Mamlakatimiz moliya-bank tizimi barqaror va ishonchli faoliyat yuritib, yuqori ko'rsatkichlarni namoyon etib kelmoqda. Amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida, ya'ni iqtisodiyotni modernizatsiyalash va yangilash davrida turli mulkchilik shakllariga asoslangan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliya-xo'jalik faoliyatida, shu jumladan tijorat banklarida bank nazorati mexanizmini yanada takomillashtirish masalasi ustuvor vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Bank tizimining samaradorligini oshirish banklarda bank nazorati tizimini yanada takomillashtirishni taqozo qiladi. Ichki nazorat, banklarda ma'lumotlarni, moliyaviy harajatlarni, shuningdek, faoliyatni amalga oshirishning barcha qismlarini nazorat qilish va rag'batlantirish uchun mo'ljallangan tizimdir. Ichki nazorat samaradorligini oshirish yo'llari banklar uchun juda muhimdir, chunki ularni moliyaviy risklardan, fraudlardan, savdo yo'nalishlaridan, joriy hisob-kitoblardan va tashkiliy yo'nalishlardan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Ichki nazorat samaradorligini oshirish yo'llari quyidagilar bo'lishi mumkin: Moliyaviy ta'minotning kuchaytirilishi: Banklar ichki nazoratning samaradorligini oshirish uchun moliyaviy ta'minotning kuchaytirilishi lozim. Buning uchun, banklar savdo jarayonida, hisob-kitoblarda va moliyaviy operatsiyalarda tizimli nazorat jarayonlarini amalga oshirishlari, huquqbuzarlik holatlarini aniqlash va ularni oldindan oldini olish yo'llarini tashkil qilishlari kerak. Xodimlar bilan ishlash shartnomalari: Banklar xodimlari bilan ishlash shartnomalari, nazorat tizimlarining faoliyatini oshirish va xodimlarning ishlari ustida nazorat qilish uchun kerakli sharoitlar tayinlash lozim. Shu bilan birga, xodimlar uchun ta'lim va taraqqiyot dasturlarini amalga oshirish, ularning bankning qonuniy talablari va hujjatlari to'g'risida to'liq ma'lumot olishi va muhim bo'lgan ma'lumotlarning himoyalaniishi ham muhimdir.

Ichki nazorat departamenti faoliyatini kuchaytirish: Ichki nazorat departamenti, nazorat tizimining asosiy qismi hisoblanadi va bankning faoliyatini nazorat qilishda muhim ahamiyatga ega. Departament ish faoliyatini kuchaytirish uchun, ichki nazoratning samaradorligi va qobiliyatini oshirish uchun ko'plab tadqiqotlar, kichik va katta ishlar, tizimli nazorat, hisob-kitob va savdo yo'nalishlari hisobga olinadi. Ma'lumotlarni nazorat qilish: Banklar uchun xavfsiz va ishonchli moliyaviy ta'minot tizimini yaratishning muhim qismi ma'lumotlarni nazorat qilishdir. Banklar, moliyaviy institutlar bo'lib, jamiyatimizda katta ahamiyatga ega. Ularning samaradorligi esa, xalqimizning moliyaviy-iqtisodiy rivojlanishiga o'z hissasini keltirib

keladi. Banklar ichki nazorat organlari yordamida faoliyatini amalga oshirishi va boshqa bir qator chora-tadbirlar ko'rsatishi kerak, bu esa bankning samaradorligini oshirishi va moliyaviy stabililarni saqlab qolishi uchun juda muhimdir. Ichki nazorat organlarining samaradorligini oshirish yo'llari ko'pgina, shu jumladan quyidagilar kiritilishi mumkin: Xodimlarni sifatli tanlov qilish va ularni rag'batlantirish: Banklar uchun, sifatli xodimlarni jalb etish va ularni rag'batlantirish, samaradorligi oshirish uchun eng muhim yo'llardan biridir. Sifatli xodimlar bankning tashkil etilishi, uning siyosatlarini amalga oshirishi va mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonida katta ahamiyat kasb etadi.

Boshqaruvning ijobiy moliyaviy siyosatini amalga oshirish: Banklarning ichki nazorat organlari, bankning boshqaruvining ijobiy moliyaviy siyosatini amalga oshirish uchun o'z vazifalarini bajaradi. Bu moliyaviy siyosat, kredit portfeli bilan xarakterlanadi va faol kreditlar portfeli orqali kiritiladi. Bu moliyaviy siyosatning amalga oshirilishi, bankning samaradorligini oshirishi uchun muhimdir. Mijozlarning talablarini ko'rib chiqish: Ichki nazorat organlari, mijozlar talablari va talablariga javob berish uchun yaratilgan axborotlar bazasini ko'rib chiqishlari lozim. Mijozlar xizmatlarining sifatini, xizmatni ko'rsatish vaqtini, shartlarini va ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatlarni baholash imkonini beradigan axborotlarni saqlash lozim.

Huquqiy nazorat: Bankning ichki nazorat organlari, huquqiy nazorat yordamida samaradorligi oshirish uchun bank faoliyatiga rioya qilish mumkin bo'lgan moliyaviy risklarni identifikatsiya qilishi va ularni bartaraf qilish uchun kerakli chora-tadbirlarni ko'rishadi.

Risk boshqarish: Ichki nazorat organlari, bank faoliyatida qatnashish mumkin bo'lgan risklarni identifikatsiya qilishi va ularga mos chora-tadbirlarni qabul qilish uchun risk boshqarish tizimlarini qo'llab-quvvatlashadi. Bunday tizimlar bankning moliyaviy samaradorligini oshirish uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Hisobotlar va monitorin: Ichki nazorat organlari, bank faoliyati bo'yicha to'plangan axborotlarni yig'ish va jamlash uchun xodimlarning qo'llab-quvvatlashi bilan huquqiy hisobot tayyorlashni ko'rsatadi. Bu hisobotlar bankning samaradorligini oshirish va xolatini baholash uchun zarurdir.

Bank tizimlarining xavfsizligi: Ichki nazorat organlari, bank tizimlarining xavfsizligi va axborotlarini himoyalash uchun zarur tadbirlarni qabul qiladi. Bunday tadbirlar bankning moliyaviy samaradorligini oshirish va xavfsizligini ta'minlashda juda muhimdir.

Kengaytirilgan hisobot tizimlari: Ichki nazorat organlari kengaytirilgan hisobot tizimlari va statistik ma'lumotlardan foydalanish orqali bankning faoliyati bo'yicha o'zgarishlarni kuzatishga imkon beradi. Bu statistik ma'lumotlar, bankning samaradorligi va moliyaviy-iqtisodiy xolatini baholashda juda foydali bo'ladi.

Samaradorligi oshirish uchun bankning ichki nazorat organlari tomonidan qabul qilingan chora-tadbirlar bu muhim masalalar hisoblanadi. Ularning samaradorligini

oshirish va moliyaviy stabililarni ta'minlashda juda muhim roli bor. Bu tadbirlar banklarning xizmat sifatini yaxshilash, mijozlarga yuqori darajada xizmat ko'rsatish, moliyaviy-iqtisodiy rivojlanishimizga o'z hissasini keltirishda juda muhimdir. Banklar, moliyaviy tashkilotlar bo'lib, mijozlar tomonidan joriy qilingan mablag'lar bilan boshqa investitsiya va kredit operatsiyalarini amalga oshiradilar. Shuning uchun, banklar ichki nazoratning yuqori samaradorligini ta'minlash uchun shug'ullanadilar. Ichki nazorat, banklar tomonidan olib borilayotgan risklarni kuzatish, qaror qabul qilish va ularni belgilash jarayonidir. Ichki nazorat samaradorligini oshirishning bir nechta yo'llari mavjud:

Nazorat tizimini yanada islohotlash: Ichki nazorat tizimini yanada islohotlash yordamida, banklar o'zlariga o'tkan xatolar va kamchiliklarni aniqlash, ularni bartaraf qilish uchun kerakli qarorlar va takliflar berishlari mumkin.

Texnologik yechimlar ishlatish: Texnologik yechimlar, masalan, ishlab chiqaruvchi ma'lumotlar, biron bir rivojlangan programmalarni qo'llash yordamida, ichki nazoratni samaraliroq qilishga yordam beradi. Bu yechimlar banklar tomonidan amalga oshirilayotgan tahlil va hisobotlar, mablag'lar to'plamini kuzatish, risklarni nazorat qilish va boshqa ishlarni tezlashtirishga yordam beradi.

Biznes jarayonlari avtomatlashtirish: Biznes jarayonlari avtomatlashtirish, masalan, hisob-kitob jarayonlari, operatsiyalar tarixi va xisobotlari ishlashini yanada samaraliroq qilishga yordam beradi. Bu yechim, banklar tomonidan amalga oshirilayotgan hamma turlidagi katta va kichik operatsiyalarni avtomatik ravishda bajarish imkonini beradi.

Ishonchli ma'lumotlar tizimlari: Banklar tomonidan ishlatiladigan ma'lumotlar tizimlari ham ichki nazorat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ishonchli ma'lumotlar tizimlari, banklar tomonidan olib borilayotgan mablag'lar, shaxsiy ma'lumotlar, hisob-kitob jarayoni va boshqa ma'lumotlarni maxfiy tarzda saqlashga yordam beradi.

Ichki nazorat samaradorligini oshirish, banklar uchun katta muammo bo'lib turadi, chunki banklar tomonidan olib borilayotgan risklar va kamchiliklar yanada keng tarqaladi. Shuning uchun, banklar ichki nazoratning samaradorligini oshirish yo'llari mavjudligini tahlil qilish va ularni amalga oshirishga harakat qilishlari lozim. Bundan tashqari, banklar ichki nazoratning yanada qo'shimcha samaradorligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilishi mumkin:

Risklar tahlilini yanada yanada oshirish: Banklar tomonidan o'zlariga xos risklar mavjud bo'lgani uchun, ularning tahlilini yanada samaraliroq oshirish lozim. Risklar tahlilini yanada yanada oshirish, banklar uchun kamchiliklarni va qayd etilgan normativlarga rioya qilishni taminlaydi.

Ichki nazorat tizimini integratsiyalash: Ichki nazorat tizimini bankning boshqa tizimlari bilan integratsiyalash, odatda, nazorat tizimining samaradorligini oshirishga

yordam beradi. Integratsiya, banklar uchun ma'lumotlarni to'plash, ishlab chiqish va tahlil qilishni yanada samaraliroq qilish imkonini beradi.

Tashqi nazorat bilan hamkorlik qilish: Tashqi nazorat organlari bilan hamkorlik qilish, banklar uchun qulayliklar yaratadi. Banklar, tashqi nazorat organlari bilan hamkorlik qilish orqali, nazorat jarayonlari va xarajatlarni pastga tushirish va boshqa operatsiyalar yuzasidan fikr almashishlariga yordam beradi. Ichki nazoratning hujjatlarini yanada yaxshilash: Ichki nazoratning hujjatlari, masalan, ichki nazorat qoidalari, banklar tomonidan olib borilayotgan risklarga oid ma'lumotlar va qayd etilgan normativlar, samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Hujjatlarni yanada yaxshilash, banklar uchun ichki nazoratning samaradorligini yanada oshirishga yordam beradi.

Ichki nazorat samaradorligini oshirish, banklar uchun qiyin, ammo muhim masala hisoblanadi. Ular ichki nazorat tizimlarini isloh qilish, tashqi nazorat organlari bilan hamkorlik qilish, texnologik yechimlarni ishlatish va hujjatlarni yanada yaxshilash orqali samaradorligini yanada oshirishlari mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, O'zbekistonda tijorat banklari ustidan nazorat tizimi shakllangan va takomillashtirib borilmoqda. Biz bank nazoratini ichki va tashqi nazoratga ajratdik. Markaziy bank tomonidan tijorat banklari faoliyatini nazorat qilishda Bazel talablari asosida amalga oshiriladi. Tijorat banklarini litsenziyalaydi, kapital bo'yicha minimal talablarni belgilaydi. O'zbekistonda ichki bank nazorati tizimi ham shakllangan, bo'lib, O'zbekistonda ichki bank nazorati tizimini tashkil qilish bo'icha huquqiy vameyo'riy baza ham yaratilgan va takomillashib bormoqda. Ichki nazorat tizimi bankning kundalik faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirishga oid boshqarish mexanizmi bo'lib, boshqarish siyosati va tartibi, majburiyatlarning taqsimlanishi, vakolatlar, tekshirishlar tartibi, kundalik operatsiyalar ustidan nazoratni olib boorish va ular hisobini yuritish, harajatlarni nazorat qilish kabilarni o'z ichiga oladi. Ichki nazorat tijorat banklarining ichki nazorat boshqarmasi va filiallarning ichki nazorat bo'limlari tomonidan amalga oshiriladi.